

УДК 341.176(4)

Ольга Розгон,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ З ПОЗИЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У статті досліджуються поняття, сутність та юридична природа категорій «власність», «майно», «право власності» та «інтелектуальна власність» відповідно до 1 Протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Проаналізовано деякі рішення Європейського Суду з прав людини та його тлумачення понять «власність», «майно» і «право власності».

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, 1950 р.; 1 Протокол до Конвенції, право власності, інтелектуальна власність, прецедентна практика, Європейський Суд з прав людини, законодавство України.

Постановка проблеми. Після ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція) виникла необхідність імплементації Конвенції та рішень Європейського Суду з прав людини в національне право України. Але наскільки це відповідає сучасним реаліям української судової практики й українському законодавству? Спробуємо розібратися.

В Україні продовжується перегляд наявних стандартів, процес забезпечення їх гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, а також правозастосовчої практики, яка буде відповідати стандартам Ради Європи, основою міжнародної діяльності якої є Конвенція. При цьому рішення Європейського Суду розглядаються як частина Конвенції щодо практики застосування і тлумачення її положень.

Найбільш ґрунтовно проблеми захисту права власності у практиці ЄСПЛ викладено в роботах таких юристів-міжнародників: І. М. Арцибасова, Ю. М. Антонян, І. П. Бліщенко, Ю. Ю. Берестневої, І. В. Бобровського, Н. Т. Блатової та ін. Окремі аспекти норм, які регулюють організаційно-правові аспекти діяльності ЄСПЛ, були предметом дослідження у науці міжнародного права та вивчалися, зокрема, К. А. Арістовою, В. Г. Буткевичем, Ж. П. Костою, М. І. Козюброю, Ф. Лічем, Г.Є.Лук'янцеvim, О.О.Мережко, Г.Петцольдом, Л. Д. Тимченко, В. А. Тумановим, П. М. Рабиновичем, В. В. Мішиним, С. В. Шевчуком та ін.

До проблем інтелектуальної власності зверталися здебільшого фахівці із цивільного права О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, О. М. Мельник, С. М. Клейменова, І. Р. Калаур, В. Г. Олюха, О. С. Кравченко, О. М. Пастухов та ін.

Але поза увагою залишилося питання аналізу тлумачення понять «право власності» та «інтелектуальна власність» із погляду Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Таким чином, проблема, що розглядається, є актуальною і потребує детального дослідження.

Отже, стаття спрямована на дослідження розуміння понять «право власності» та «інтелектуальна власність» Страсбурзьким судом в аспекті проблем правильного тлумачення.

Відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Зокрема, до них належить ратифікована Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини та основних свобод, яка, як і інші міжнародні договори, підлягає застосуванню у розгляді справ судами.

Оскільки Конвенція ратифікована Верховною Радою України, вона може застосовуватися українськими суддями так само, як і українське законодавство.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-ІVІ [1] українські суди

мають застосовувати у розгляді справ практиці ЄСПЛ як джерело права.

Крім того, з огляду на досвід інших країн, можна прогнозувати, що у разі розумного використання Конвенції у практиці здійснення судочинства певною мірою зменшиться кількість звернень проти нашої держави до Європейського суду з прав людини зі скаргами про порушення в Україні прав, гарантованих конвенцією. Однак використання норм Конвенції має бути доцільним. У разі, коли в національному законодавстві питання повністю врегульоване і це законодавство відповідає міжнародним стандартам у галузі прав людини, використання Конвенції може тільки переобтяжити рішення суду [2].

Зауважимо, що, оскільки конвенцію було ратифіковано у 1997 році, положення Конвенції мають тлумачитися відповідно до реалій сьогодення, а не згідно з розумінням питань, пов'язаних із захистом прав людини на момент її прийняття, і гарантувати певні права.

Зауважимо, що право власності не було виділене у Конвенції як окреме право, але стаття 1 Першого протоколу передбачила: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів».

У діяльності Європейського Суду діє принцип автономності тлумачення понять, відповідно до якого Суд у своїй практиці самостійно встановлює визначення тих чи інших питань, які не обов'язково повинні збігатися з регулюванням на національному рівні. Отже, Концепції майна може не надаватися юридичне значення.

Такої думки дотримується І. В. Мінгазова, яка зазначає, що застосування і тлумачення міжнародних договорів відповідає міжнародно-правовим правилам, а правові конструкції, прийняті в національно-правових системах, не можуть мати визначального значення для міжнародно-правового регулювання [3, с. 5].

Оскільки Конвенція є міжнародним договором, а отже, процес тлумачення і застосування її положень відповідає міжнародно-правовим правилам, то, на наше переконання, на рівні ЄСПЛ діє незалежне від національного тлумачення поняття власності.

Відповідно до прецедентної практики Суду поняття «майно» включає в себе як

«фактичне майно», так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги. Питання про майно виникає тільки тоді, коли особа може претендувати на відповідну власність, тобто мати на неї право. Саме по собі право на майно може розглядатися за змістом ст. 1 Першого Протоколу, якщо таке право буде конкретним і належним чином визначеним у заявах, які подаються до ЄСПЛ. Разом із тим положення ст. 1 Першого Протоколу не гарантують жодного права на те, щоб стати власником того чи іншого майна. [4].

Оскільки норми Конвенції мають загальний характер, права людини тлумачаться в абстрактній формі. Тому для ефективного захисту кожного порушеного права людини слід розкривати сутність положень Конвенції через конкретні рішення Європейського Суду. Зауважимо, що поняття власності для ЄСПЛ має автономне значення, яке не обмежене власністю на фізичні речі та не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві. Так, на думку Суду, деякі інші права та інтереси, наприклад, стосовно боргів, що становлять майно, можуть також розглядатися як майнові права, а отже, як власність для цілей цього положення (рішення у справі «Броньовський проти Польщі») [5].

У справі «Копеський проти Словаччини» ЄСПЛ зазначає, що «майном» може бути як «наявне майно», так і активи, включаючи вимоги, стосовно яких особа може стверджувати, що вона має принаймні «легітимні сподівання» на реалізацію майнового права. «Легітимні сподівання» за своїм характером повинні бути більш конкретними, ніж просто надія, та мають ґрунтуватися на законодавчому положенні або юридичному акті, наприклад судовому вердикті [6]. Проте не можна говорити про наявність законного сподівання, якщо існує спір щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а вимоги заявника згодом відхиляються національними судами.

Характерними для власності є право користування, володіння та розпорядження. У положеннях Конвенції визначення користування власністю не надається, але наявні прецеденти дають можливість дійти висновку, що власник може бути зобов'язаний робити певні дії щодо своєї власності, а також права щодо користування цією власністю можуть бути обмежені державою. Право розпорядження власністю відповідно до ст. 1 Першого Протоколу є традиційним і фундаментальним аспектом права власності. Це право передбачає можливість вступу власника у правові відносини з іншою особою, незалежно від форми, в якій ці відносини відбуваються [7, с. 29].

Крім того, значення ст. 1 Протоколу № 1 полягає в тому, що, на відміну від більшості інших положень Конвенції, ця стаття безпосередньо захищає не тільки фізичних, але й юридичних осіб.

Разом із тим Європейський суд з прав людини також надав більш широкого змісту поняттю «особа» відповідно до Конвенції, дозволивши підтримувати позови відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 церквам як неурядовим організаціям, які не є комерційними утвореннями. Більшістю інших прав людини та основними свободами можуть користуватися реально лише приватні особи, або ж статті, які регулюють ці права і свободи, можуть тлумачитися як такі, що не поширюються на юридичних осіб. У деяких випадках Європейський суд формулює думку про те, що термін «майно» стосується всіх «закріплених прав», які може довести заявник. А іноді він надзвичайно широко тлумачить поняття «майно» і заявляє, що за певних умов навіть «репутація» може бути прирівняна до права власності [8, с. 406].

Статтю 1 Протоколу № 1 захищається традиційна концепція власності, що включає рухоме та нерухоме майно (права *in rem*), взаємовідносини між приватними особами (права *in personam*), публічні взаємовідносини, інтелектуальну власність. Таким чином, можна дійти висновку, що інтелектуальна власність, включаючи патенти, також має вважатися власністю в розумінні зазначеної статті.

Стаття 419 ЦК України визначає співвідношення «права інтелектуальної власності» та «права власності». Безумовно, право власності на майно (речове право) і право інтелектуальної власності, хоча і є різновидами одного правового феномена, мають певні відмінності, що неодноразово підкреслювалося в літературі [9, с. 13-14].

Право інтелектуальної власності – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають із приводу створення, оформлення, використання та охорони результатів інтелектуальної діяльності. Право власності – це право суб'єкта на володіння, користування і розпорядження належним йому майном. Зміст права інтелектуальної власності залежить від об'єкта власності. Особливість останнього полягає в тому, що він має здатність до тиражування і його копією можуть володіти треті особи від імені власника. Крім того, володіння може бути володінням фактичного володільця або власника і похідним володінням, що здійснюється третіми особами від імені власника [10].

Отже, між цими двома видами права власності існує чимало суттєвих відмінностей. Зокрема:

1. Право власності на майно не обмежене будь-яким строком. Цей строк може бути перерваний тільки у випадках, передбачених законом. Право інтелектуальної власності встановлюється на певний строк, наприклад, патент на винахід видається строком лише на 20 років, після чого винахід стає надбанням суспільства.

2. На окремі об'єкти (винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо) правова охорона встановлюється тільки після кваліфікації пропозицій як винаходу чи іншого об'єкта і його державної реєстрації. Встановлення ж «звичайного» права власності на матеріальний об'єкт спеціальної кваліфікації не потребує. Державна реєстрація права власності на матеріальні об'єкти необхідна лише у випадках, передбачених законом (на нерухомість, транспортні засоби тощо).

3. Найбільш суттєва відмінність між зазначеними правами власності полягає в тому, що «звичайне» право власності встановлюється на матеріальні об'єкти – предмети навколишнього середовища. Об'єктами права інтелектуальної власності можуть бути лише нематеріальні об'єкти – речі, які в римському приватному праві називались безтілесними. Як уже зазначалося вище, об'єктами інтелектуальної власності є ідеї, образи, символи, думки, гіпотези тощо. Перелічені об'єкти можуть стати інтелектуальною власністю лише за умови, що вони здатні матеріалізуватися, втілитися у матеріальних носіях. Ідея, не здатна до такої матеріалізації, не стає об'єктом права інтелектуальної власності.

4. Суттєвою відмінністю права інтелектуальної власності від «звичайного» права власності є також здатність об'єкта інтелектуальної власності до тиражування, чого не можна сказати про матеріальні об'єкти власності. Ідеї, образи, звуки, символи тощо мають здатність до багаторазового втілення в матеріальному об'єкті. Книга, наприклад, у якій втілено інтелектуальну власність її автора, може бути тиражована в будь-якій кількості. Те ж стосується й інших об'єктів інтелектуальної діяльності. Проте при цьому слід мати на увазі, що право інтелектуальної власності встановлюється і діє лише щодо цієї нематеріальної «речі» (ідеї, образу, символу, сполучення звуків тощо), а не стосовно матеріальних носіїв, у яких втілено задум автора. Власниками матеріальних носіїв, в які втілено об'єкти інтелектуальної власності, будуть інші особи, які придбали такі носії на законній підставі. Цих власників може бути стільки, скільки тиражовано копій зазначених матеріальних носіїв, а суб'єктом права інтелектуальної власності буде лише автор або його правонаступник [11, с. 206].

Отже, викладене дає змогу зробити такі висновки:

— ЄСПЛ діє за принципом автономності тлумачення понять і у своїй практиці самостійно встановлює визначення досліджених питань;

— ЄСПЛ має власне розуміння концепції власності;

— ЄСПЛ розглядає категорію «майно» як те, яке можуть становити як «наявне майно», так і активи, включаючи вимоги, стосовно яких особа може стверджувати, що вона має принаймні «легітимні сподівання» на реалізацію майнового права;

— введення до концепції власності категорії «інтелектуальна власність», включаючи патенти, що має вважатися власністю в розумінні цієї норми, хоча в теорії та на практиці «право власності» і «право інтелектуальної власності», крім певних тождественностей, мають досить суттєві відмінності.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3135-VI від 15.03.2011) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.
2. Музика Л. А. Вплив судової практики на регулювання цивільно-правових відносин // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 6. – С. 104–107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rap.in.ua/6_2015/32.pdf.
3. Мингазова И. В. Право собственности в международном праве / И. В. Мингазова. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 320 с.
4. Горобець Н. Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

В статье исследуются понятие, сущность и юридическая природа категорий «собственность», «имущество», «право собственности» и «интеллектуальная собственность» в соответствии с 1 Протоколом к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года. Проанализированы некоторые решения Европейского Суда по правам человека и его толкование понятий «собственность», «имущество» и «право собственности».

Ключевые слова: Конвенция о защите прав человека и основных свобод, 1950 г.; 1 Протокол к Конвенции, право собственности, интеллектуальная собственность, прецедентная практика, Европейский Суд по правам человека, законодательство Украины.

The article deals with the concept, nature and the legal nature of „property”, „property”, „property rights” and „intellectual property” in accordance with Protocol 1 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. Analyzed some of the decisions of the European Court of Human Rights and its interpretation of the term „property”, „property” and „property rights”.

Key words: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, 1 the Protocol to the Convention, ownership, intellectual property, case-law, the European Court of Human Rights, legislation of Ukraine.

1950 р. та практики Європейського суду з прав людини / Н. Г. Горобець // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 307–312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2014_4_75.

5. Європейський суд з прав людини : Рішення у справі «Броньовський проти Польщі» від 22.06.2004 // Ліга: Закон: комп'ютер.-прав. система / Всеукр. мережа розповсюдження прав. інф. – [Електр. прогр.]. – Версія 8.2.3. – К., 2012. – Заг. з вказів. для користувачів. – Щоден. оновлення.

6. Korescky v. Slovakia («Копецкий проти Словаччини»). Заява № 44912/98, п. 52, ЄСПЛ 2004-IX), Merits, App no 44912/98, ECHR 2004-IX, [2004] ECHR 446, (2005) 41 EHRR 43, IHRL 3571 (ECHR 2004), 28th September 2004, European Court of Human Rights [ECtHR, Grand Chamber] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/engress#{"display":"1"},"dmdocnumber":\["800730"\]](http://hudoc.echr.coe.int/engress#{).

7. Мармазов В. Є. Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини : навчально-практичний посібник / В. Є. Мармазов, П. В. Пушкар; ред. М. В. Оніщук. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 156 с.

8. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. – М., 1998. – 598 с.

9. Право інтелектуальної власності України : навч. посіб. для студ. юрид. вузів і факультетів ун-тів / за заг. ред. О. А. Підпригори. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 331 с.

10. Щокін Р. Г. Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності: теоретико-правовий аналіз / Р. Г. Щокін // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 3. – С. 110–115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrmaur_2013_3_17.

11. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 573 с.